

УДК 7.012

ГЕОМЕТРИЧНО МОТИВОВАНА ЕСТЕТИКА ШРИФТІВ «РУТЕНІЯ» ВАСИЛЯ ЧЕБАНИКА

ЯКОВЛЄВ Микола¹, БЕРДИНСЬКИХ Святослав²

¹Національна академія мистецтв України, Київ, Україна

²Університет «КРОК», Київ, Україна

gychamu@gmail.com, sviatoslavbo@krok.edu.ua

Наведено результати і нові розвідки у дослідженні взаємовідношень засобів художнього формотворення та геометричних засад у графічному дизайні, зокрема в проектуванні шрифтових знаків. Акцентовано увагу на гарнітури шрифтів з доробку Василя Чебанника. Прикладом геометричного аналізу обрано шрифти серії «Рутенія». Наведено графічні схеми використання кривих другого порядку в конструкції шрифтових знаків. Визначено їх основні формотворчі модулі. Зазначено прогнозну перспективу широкого використання в практиці графічного дизайну розроблених професором В. Чебанником національних шрифтових гарнітур, а також їх наукового вивчення.

Ключові слова: графічний дизайн, геометричний аналіз, шрифтовий знак, гарнітура, пластика, модуль

ВСТУП

У процесах відтворення національної культурної спадщини України однією з актуальних проблем є розробка високохудожніх національних шрифтових форм для їх широкого використання.

Зважаючи, що серед художньо-творчих професій найбільш динамічні темпи розвитку відбулися в галузі графічного дизайну через тотальну заміну традиційних формотворчих процесів комп'ютерними технологіями, фактично зникли у використанні зразки шрифтів «українського походження». Їх замінили універсальні типові комп'ютерні гарнітури.

В такій ситуації видатний художник професор Василь Чебаник пропагував ідею відповідальності за збереження української мови та шрифтової традиції. Він створив визнану в державі серію зразків високохудожніх шрифтових гарнітур «Рутенія». Дослідженню якісних характеристик кількох гарнітур присвячена дана публікація. Основними засобами дослідження пластики шрифтів стала прикладна геометрія.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

З метою з'ясування композиційної досконалості шрифтових гарнітур «Рутенії» було поставлене завдання дослідити конструктивні та образно-пластичні характеристики буквених знаків. Враховуючи, що структура шрифту, обриси кожної букви, пропорції та контраст конструктивних елементів безпосередньо пов'язані з геометричною будовою, інструментом аналізу морфології шрифтових знаків є прикладна геометрія. Найбільш переконливим

аргументом естетики композиційно-конструктивних характеристик мають стати визначені графічні епюри формотворчих орієнтирів знаку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Нещодавно завершився життєвий шлях видатного українського художника-графіка, члена-кореспондента Національної академії мистецтв України, професора, лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка Василя Яковича Чебаніка (05.08.1933 – 13.03.2025), який майже все своє творче життя присвятив відродженню та розвитку національної шрифтової культури.

Основним доробком митця став багаторічний проєкт «Рутенія», що являє собою комплексну роботу з відтворення й розроблення шрифтових форм, заснованих на давньоруських почерках та традиціях козацького письма. «Рутенія» є узагальненою назвою групи шрифтів і шрифтових гарнітур, що налічує близько шістдесяти варіантів. Саме цей проєкт у 2019 році був відзначений Національною премією імені Тараса Шевченка. З метою з'ясування композиційної досконалості шрифтових гарнітур «Рутенії» було поставлено завдання дослідити засобами геометрії конструктивні та образно-пластичні характеристики буквених знаків.

Усвідомлення взаємозв'язку геометрії та композиційних принципів морфології шрифту має історичне коріння. Починаючи з XVI століття значний внесок у розвиток геометричних засад побудови шрифтових форм зробили Лука Пачолі, Леонардо да Вінчі, Альбрехт Дюрер, Йоганн Гутенберг та інші митці й науковці. Як свідчать історичні джерела, писемність у Київській Русі була поширеною вже в XI–XIII століттях і розвивалася як самобутня каліграфічна традиція, що проявила себе як незалежна від західноєвропейських аналогів уже в XI–XIII ст.

Найдавніші з відомих кирилических шрифтових взірців було створено саме в Києві, наприклад «Остромирове євангеліє» та «Київські глаголичні аркуші», написані шрифтом, що отримав назву устав. З XIV століття поряд з уставною писемною формою набуває поширення півустав, який поступово трансформувався в скоропис. Саме устав, півустав і скоропис стали витоками у створенні «українських» шрифтових форм.

Яскравим виявом творчого використання шрифтової спадщини минулого є шрифтова графіка відомого українського художника Георгія Нарбута. На основі засвоєння і розвитку українських національних традицій в написанні шрифтів, вивчення зразків народного декоративно-ужиткового мистецтва, національного фольклору Нарбут створив кілька оригінальних гарнітур українського шрифту (нарбутівки), запропонував систему зв'язку літер у слова, слів у рядки.

Відомо, що національні особливості української шрифтової форми, які існували до середини 20-х років XX століття, пізніше було знівельовано більшістю радянських шрифтів. Але завдяки окремим виданням з відповідним шрифтовим оформленням української книги, плакатам, листівкам, українська шрифтова форма остаточно не загубилася. Але все-таки в чому ж полягає секрет своєрідності національного шрифту, чи можливо окреслити якість особливі, притаманні тільки українському народові конструктивні, пластично-

образні ознаки буквених графем? Проаналізуємо кілька зразків «Рутенії» Василя Чебаніка,

З великої кількості зразків Рутенії для аналізу було обрано знаки, що базувалися на історичних прототипах уставу, півуставу та українського скоропису. За аналізом найбільш вживаної сьогодні гарнітури, створеної на традиції уставу, можна зробити висновок, що конструкція шрифтових знаків базується на пластиці як основних, так і оздоблювальних елементів, що характеризуються наявністю в їхній формі більш ускладнених геометричних графем, ніж елементарні типу кола, квадрата чи рівнобічного трикутника. Тут проявляються переважно криволінійні обриси складових частин букви, що зумовлює специфіку їхньої пластики та композиційної організації. Враховуючи, що уставна форма, служила основним прототипом абетки, можна бачити, що найбільш масивними в конструкції букв виступають вертикальні та похилі стійки, перемички, з'єднувальні та оздоблювальні частини мають значно меншу товщину. Краса і досконалість тримаються на геометричній пластиці всіх елементів, що характеризують певні історичні конструктивно-декоративні риси на різних етапах розвитку шрифту.

Попри значне різноманіття криволінійних форм, переважна вони являють собою матеріалізовані образи плоских математичних кривих. За аналізом отриманих обрисів літер можна засвідчити, що в основі більшості заокруглених і криволінійних складових частин лежать відрізки еліпса, параболи та гіперболи, – які мають геометрії назву кривих кінцевого перерізу або кривих другого порядку.

Серед кривих другого порядку провідне місце в художньому формоутворенні посідає еліпс. Його завершеність, органічність і здатність інтегрувати різнохарактерні формотворчі елементи зумовили широке використання цієї кривої в графічній культурі.

Параболічні форми також є доволі розповсюдженими у формотворенні. Вони активно використовуються в архітектурних конструкціях, інженерних спорудах і технічних системах, а також простежуються в природних явищах. Сказане можна адресувати до формотворення знаків на підґрунті іншої кривої – гіперболи. Показовими в такому контексті є шрифтові гарнітури Василя Чебаніка, створені на основі українського скоропису. Вільний, розмашистий рух пера, притаманний цьому типу письма, поєднується в них із чіткою конструктивною логікою, забезпечуючи одночасно функціональність і декоративну насиченість.

Отримані графічні епюри геометричної побудови переконливо свідчать про використання відрізків еліпса, параболи та гіперболи, які виступають формотворчими модулями. Враховуючи найбільш доречний комбінаторний підхід до конструювання шрифтових знаків, можна припустити існування певного алгоритму побудови шрифтової системи. Імовірно, митець сформував банк базових формотворчих елементів — своєрідний набір модулів, з яких конструюються окремі знаки. Такий підхід ґрунтується на глибокому знанні історичної морфології українського скоропису, тонкому відчутті геометричних закономірностей і високому рівні художньої інтуїції.

Попри поважний вік, Василь Чебаник до останніх років життя залишався активним учасником сучасного мистецького процесу, продовжуючи створення і популяризацію нових гарнітур Рутенії. Він поєднував педагогічну діяльність з практичними експериментами зі студентами на засадах використання цифрових технологій у створенні українських кириличних шрифтів чим им

Творчість Василя Чебаніка переконливо демонструє можливість поєднання історичних рукописних прототипів із сучасними засобами графічного проектування, унаочнюючи приховану гармонію математичних кривих у формах національного шрифту.

ВИСНОВКИ

Сьогодні проектування шрифтових знаків у графічному дизайні відбувається виключно на засадах залучення комп'ютерних технологій. Доведено ефективність використання в проектних процесах шрифтових знаків геометрії кривих другого порядку: еліпса, параболи, гіперболи. Методика визначення формотворчих модулів буквених знаків «Рутенії» може стати основою комбінаторного проектування нових шрифтових гарнітур.

Дослідження композиційної морфології шрифтових знаків «Рутенії» є актуальним і перспективним напрямом наукових студій.

Враховуючи значні можливості програмного забезпечення, доцільно в процесах графічного дизайну розширити номенклатуру використання геометричних засобів наукового вивчення і проектування шрифтів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Різник М.Г. Письмо і шрифт. К.: Вища школа, 1978. 150 с.
2. Яковлев М.І. Композиція + геометрія. К.: Каравела, 2007. 240 с.
3. Яремчук О. М. Композиційні засади дизайну аркушевих шрифтових видань : дис. ... канд. мист.: 17.00.07. Харків, 2012. 342 с.
4. Яковлев М.І. «Геометрія у проектуванні знаків». - зб. тез VII Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми сучасного дизайну», 10 березня 2025 р. в Київському національному університеті технологій та дизайну

YAKOVLEV M., BERDYNKYKH S.

THE GEOMETRY-BASED AESTHETICS OF THE RUTHENIA TYPEFACE SYSTEM BY VASYL CHEBANYK

The paper presents results and new investigations into the relationship between creative methods of form development and geometric principles in graphic design, particularly in the design of letterforms. Special attention is given to the typefaces created by Vasyl Chebanyk. The "Ruthenia" typeface series is selected as a case study for geometric analysis. Diagrams illustrating the use of second-order curves in the construction of letterforms are presented, and their principal form-generating modules are identified. The study also outlines the potential for the broader application of the national typeface families developed by Professor V. Chebanyk in graphic design practice, as well as for their further scholarly study.

Keywords: *graphic design, geometric analysis, letterform, typeface, formal qualities, module*